

Arhe XVIII, 36/2021

UDK 159.964 Freud S.

159.964 Lacan J.

159.964 Erikson E.

DOI <https://doi.org/10.19090/arhe.2021.36.385-406>

Originalni naučni rad

Original Scientific Article

GORDANA VULEVIĆ¹

Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

MAJA MILIĆ²

Beograd

FROJDOV SAN O IRMINOJ INJEKCIJI Eriksonova i Lakanova interpretacija

Sažetak: Frojdv San o Irmi, njegovoj pacijentkinji čiji se psihoterapijski tretman završio samo delimičnim uspehom, izložen je na samom početku „Tumačenja snova“ kao potvrda njegove teorije sna kao ispunjenja potisnute želje. Frojd nam, na kraju analize sna, nudi sledeće tumačenje: „San mi je ispunio želju. Nisam kriv za Irminu bolest. Kriv je Oto koji joj je dao injekciju propilena“. Erikson i Lakan će, bez pretenzija da bolje razumeju (interpretiraju) san o Irmi od samog Frojda, nastaviti hermeneutički rad na tekstu sna. I Erikson i Lakan zapažaju sledeće: kako to da se Frojd, tumačeći san o Irmi, zadovoljio prepoznavanjem želje koja bi mogla biti situirana u sistem predsvesnog, ako ne i u sistem svesnog? Drugo, sama fenomenologija sna nas vodi ka tome da pravimo razliku između njegova dva dela: u prvom delu sna Frojdu se otkriva zastrašujuća slika Irminih usta, nešto što je poput Meduzine glave, nešto što se, veli Lakan, ne da imenovati, nešto što predstavlja primitivni objekat *par excellence*. Očekivalo bi se da takva slika probudi snevača. Ali, Frojd nastavlja da spava i nastavlja da sanja. Taj fenomen (u čemu se slažu i Lakan i Erikson) zahteva tumačenje. Erikson smatra da se Frojd nije probudio usled regresije u službi Ja; Lakan, da se radi o spektralnoj dekompoziciji funkcije Ja.

Ključne reči: San o Irminoj injekciji, Frojd, Erikson, regresija u službi Ja, Lakan, spektralna dekompozicija funkcije Ja

---

¹ E-mail adresa autorke: gvulevic@f.bg.ac.rs

² E-mail adresa autorke: milicmaja21@gmail.com

Frojd je svoj, po mnogo čemu čuveni san o Irminoj injekciji, sanjao u leto 1895. godine. To je bilo vreme Frojdove velike usamljenosti. Njegova prva otkrića o seksualnoj etiologiji neuroza, izložena u knjizi *Studije o histeriji* koju je objavio zajedno sa Brojerom, nisu naišla na povoljnu recepciju od strane tadašnje stručne javnosti. Istu sudbinu je imalo i njegovo saopštenje na sastanku Bečkog društva za psihijatriju i neurologiju kome je predsedavao Kraft-Ebing. Ubrzo, postalo mu je jasno da je, kako kaže Hebel, svojom pričom o seksualnosti „uznemirio svet“, te da ne može da očekuje zainteresovanost i objektivnost.³

Uprkos tome, Frojd nije izgubio uverenje u važnost sopstvenih otkrića. Odlučio se da veruje da mu je suđeno da otkrije neke „naročito važne činjenice i veze“ i bio je spreman da prihvati svoju sudbinu. Ignorisan od strane naučnih krugova, proveo je godine u „uzvišenoj izolaciji“. Te usamljeničke godine, koje su bile neobično plodne, rezultovale su, između ostalog, njegovim delom *Tumačenje snova*. Teorija sna nastala je kao jedan od prvih plodova tehničke inovacije, zamene hipnotičkog metoda – *metodom slobodnih asocijacija*. Uz pomoć postupka slobodnih asocijacija bilo je moguće dokazati da snovi nisu apsurdna, zbrkana psihička tvorevina, već da imaju svoj smisao. Razumevanje i tumačenje simbola u snu je došlo nešto kasnije, delimično pod uticajem Štekela.⁴

U tom periodu, tumačenje snova donosilo je Frojdu veliku utehu. Nepriznat od strane naučnih krugova, opterećen mnoštvom problema, povremeno je gubio samopouzdanje, naročito kada bi u svom psihoterapijskom radu sa pacijentima dugo morao da čeka na potvrdu svoje hipoteze da simptom ima smisao. Analiza snova (koji se mogu smatrati analognim simptomu) u slučaju ovih pacijenata su gotovo uvek išli u prilog te hipoteze.⁵

---

³ Freud S., „On the history of the psychoanalytic movement“ u SE, vol. XIV, Hogarth Press, London, 1914.

⁴ Freud, S., „On the history of the psychoanalytic movement“, 1914, str. 19–23.

⁵ Freud, S., „On the history of the psychoanalytic movement“, 1914, str. 20.

Sve u svemu, Frojd je bio u nezavidnom položaju. Njegova akademska karijera je bila otežana već zbog toga što je bio Jevrejin. Njegovi radovi, poslani stručnim časopisima, ili nisu bili recenzirani ili je dobijao negativne recenzije, tako da je u tom periodu malo toga objavio. Morao je da obezbedi egzistenciju svojoj porodici koja je brzo rasla, što ga je stavljalo pred izbor između konvencionalne prakse i potrebe da stručnoj javnosti saopšti svoje uvide.⁶

U toj atmosferi odvijao se i tretman jedne mlade dame, Irme. Ona je bila bliska Frojdu i njegovom krugu.⁷ Lečenje je rezultovalo delimičnim uspehom – pacijentkinja je izgubila svoj histerični strah, ali ne i svoje somatske simptome. Frojd je ponudio Irmi „rešenje“ koje bi je, po njegovom mišljenju, moglo osloboditi somatskih tegoba, ali je ona odbila da ga prihvati. Usled nesaglasnosti između lekara i pacijenta, lečenje je prekinuto. Nakon izvesnog vremena, Frojda je posetio prijatelj i kolega, dr Oto koji je obišao Irmu za vreme njenog boravka na selu. Na Frojdovo pitanje o Irminom zdravlju, njegov prijatelj je odgovorio da je *ona bolje, ali ne i dobro*. Te reči su naljutile Frojda, naročito ton kojim su bile izgovorene. Imao je utisak da mu prijatelj prebacuje da je pacijentkinji, u pogledu lečenja, previše obećao. Svoj doživljaj nije razumeo, niti ga je izrazio. Iste večeri, Frojd je napisao Irmini istoriju bolesti kako bi je predao doktoru M., koji je za njega bio autoritet i pred kojim je imao potrebu da se opravda za neuspeh Irminog lečenja. Te noći sanjao je sledeći san:

San od 23./24. jula 1895.

Velika dvorana – mnogobrojni gosti koje primamo. Među njima Irma koju odmah vodim u stranu da bih joj u neku ruku odgovorio na njeno pismo, da bih joj prebacio što još uvek ne prihvata „rešenje“. Kažem joj: ako još uvek imaš bolove, onda je to zaista tvoja krivica. – Ona odgovara: Kada bi ti znao kakve bolove sada imam u vratu, stomaku i u telu, gušim se. – Ja se uplašim i pogledam je. Ona

⁶ Frojd, S., „On the history of the psychoanalytic movement“, 1914, kao i Frojd, S., *Autobiografija*, Matica srpska, Novi Sad, 1970.

⁷ Frojd, S., *Tumačenje snova*, Matica srpska, Novi Sad, 1970.

izgleda bleđa i podbula; pomislih da sam ovde prevideo nešto sasvim organsko. Povedem je ka prozoru i pogledam joj gušu. Pri tome ona pokaza malo odupiranja kao što to rade žene sa veštačkim zubima. Pomislih da joj to ipak nije potrebno. – Usta se zatim lepo otvaraju i ja sa desne strane vidim veliku mrlju i na drugom mestu, na neobičnim nabranim tvorevinama koje su očigledno rađene prema nosnim školjkama primetim belo-sive kraste na većoj površini. Brzo pozovem dr M. koji izvrši ponovni pregled i potvrdi... Dr M. izgleda sasvim drugačije nego obično; vrlo je bleđ, hramlje, nema dlake na bradi... Moj prijatelj Oto sad isto tako stoji pored nje, a prijatelj Leopold perkutuje preko steznika i kaže: Ona s donje leve strane ima neki potmuo ton, pokazuje takođe na jedan infiltrirani deo kože na levom ramenu (što i ja, kao on, uprkos haljini osećam)... M. kaže: Nema sumnje, to je infekcija, ali ne mari ništa; pridružiće se i dizenterija i otrov će se izlučiti... Mi takođe neposredno znamo odakle ova infekcija dolazi. Prijatelj Oto dao joj je nedavno, kada se loše osećala, injekciju sa jednim propilpreparatom. Propilen... Propionska kiselina... Trimetilamin (čiju formulu vidim pred sobom odštampanu krupnim slovima)... Takve se injekcije ne daju ovako lakomisljeno... Verovatno i špric nije bio čist.⁸

Taj san je, kaže Frojd, naizgled pristupačniji tumačenju, jer se jasno nadovezuje na događaje od prethodnog dana – vesti o Irminoj bolesti i izveštaj o lečenju koji je pisao do duboko u noć. Ipak, njegovo značenje se ne da naslutiti niti na osnovu dnevnih rezidua, niti na osnovu samog sadržaja. Između sadržaja sna i činjenica realnog života postoje izvesna nepoklapanja. Primera radi, simptomi od kojih Irma pati u snu nisu isti kao oni od kojih je Frojd lečio. Ideja o injekciji propionske kiseline i utešne reči koje je izgovorio dr M. smešne su i besmislene. San je, dakle, mnogo nejasniji nego što je to, na samom početku, izgledalo. Stoga je, smatra Frojd, neophodno izvršiti opširnu analizu sna.

I doista, Frojd nam nudi sveobuhvatnu analizu sna na kakvu retko nailazimo u savremenoj psihoanalitičkoj literaturi. Susrećemo se sa obiljem asocijacija na osnovu kojih se da naslutiti smisao njegovog sna, te nam Frojdovo tumačenje deluje prihvatljivo: *san mu je ispunio želju...*

---

⁸ Frojd, S., *Tumačenje snova*, str. 112–113.

On nije kriv za Irminu bolest. Kriv je Oto koji joj je neoprezno dao injekciju sa propilenskim preparatom, a i špric nije bio čist. Frojd dalje primećuje da se u snu ne sveti samo svom prijatelju, već i svojoj pacijentkinji Irmi. On bi je rado zamenio jednom drugom, pametnijom pacijentkinjom. O tome svedoče neka *iskrivljavanja* u snu, kao što su žalbe koje iznosi Irma (ona nije patila od bolova u vratu i telu), kao i njen izgled. U snu, Irma je bleđa i podbula. U realnosti, ona je rumena. Frojd s pravom naslućuje da se tu može nazreti neka druga osoba.⁹

Element sna, *inspekcija grla i usne duplje* izaziva niz sećanja na žene koje su se opirale pregledu, kao i na one koje su prihvatile njegovo „rešenje“. Tu je sećanje na guvernantu koja je prilikom pregleda grla pravila pokrete kao da želi da prikrije veštačke zube. U snu se javlja: *Irmi to nije potrebno.* To bi za Irmu bio kompliment, ali Frojd naslućuje jedno drugo značenje. Priseća se da je pregledao jednu Irminu prijateljicu, koja je patila od histerije i koja bi mogla tražiti od njega da je oslobodi simptoma, ali se pokazalo da je dovoljno jaka da sama savlada svoje stanje. Priseća se još jedne pacijentkinje, koju nije želeo da leči, a koja je obično bila bleđa, a jednom je, iako potpuno zdrava, bila prilično podbula. Pomenuta pacijentkinja podseća Frojda na njegovu ženu, koja mu se svojevremeno žalila na bolove u stomaku. Frojd je, dakle, zamenio Irmu sa dve druge pacijentkinje. Možda je i želeo da ih zameni? Ona druga mu je bila simpatičnija. Delovala je inteligentnije. Irmu je smatrao glupom, jer ne prihvata njegovo rešenje.

Uopšteno govoreći, Frojdove asocijacije se mogu klasifikovati kao one u kojima se Irmi ili nekom od autoriteta ruga, i one koje se odnose na njegovu odgovornost za sopstveno zdravlje i njegovu savesnost kao lekara. Primera radi, elementi sna *bela mrlja na vratu i okrastale nosne školjke* izazivaju niz sećanja: na teško oboljenje Frojdove najstarije ćerke, brigu za sopstveno zdravlje zbog korišćenja kokaina, sećanja na prijatelja koji je ubrzao svoju smrt neopreznim korišćenjem iste supstance... Slične asocijacije izaziva i drugi element sna: *Pozovem brzo doktora M...* Naime, Frojd je neopreznim ordiniranjem sulfanola izazvao tešku intoksikaciju kod jedne bolesnice

---

⁹ Frojd, S., *Tumačenje snova*, str. 115.

koja je nosila isto ime kao i njegova najstarija ćerka. Činilo mu se da se i tu radi o zameni osoba, ali sada u drugačijem smislu: ova Matilda za onu drugu, po zakonu taliona: oko za oko, zub za zub. Sa utešnom prognozom dr M. kaže: *pridružiće se dizenterija i otrov će se izlučiti*, Frojd se ruga dr M. i prikazuje ga kao nezalicu. Motiv je osveta, jer se dr M. ne slaže sa njegovim rešenjem, kao ni sama Irma.¹⁰

Propilpreparat izaziva asocijacije koje ponovo dovode u fokus Ota. On mu je iste večeri kada je Frojd pisao izveštaj doneo na poklon bocu likera na kojem je pisalo *Ananas*. Iz njega se širio, Frojdu nepodnošljiv, miris jeftinog pića te je Frojd odbio da ga proba. Taj miris je u njemu probudio drugi niz asocijacija: propil, metil, itd. I taj niz je dao preparate propilena. Dalja asocijacija na trimetilamin je razgovor sa jednim prijateljem koji je pomenuo da misli da su u tom jedinjenju prisutni tragovi seksualnih izlučevina... Ta supstanca je, dakle, Frojda dovela do pitanja seksualnosti kojoj je pridavao najveći značaj u etiologiji neuroza. Njegova pacijentkinja Irma je mlada udovica (dakle, za pretpostaviti je da je seksualno nezadovoljena); Frojd je za svoj neuspeh u lečenju mogao da se pozove i na tu činjenicu.¹¹

Frojdm smatra da se sveti Otu, ne samo zbog vesti koje mu je doneo, već i zbog likera koji miriše na jeftino piće; u isto vreme on se sveti i Irmi tako što je zamenjuje jednom pametnijom i poslušnijom pacijentkinjom; doktoru M. se sveti tako što ga prikazuje kao ignoranta. Za Irmino stanje on ima niz, kako sam primećuje, kontradiktornih opravdanja: „Irmimi bolovi me se uopšte ne tiču, jer su oni organske prirode, te se uopšte ne mogu lečiti psihičkim lečenjem. Irmine patnje se na zadovoljavajući način objašnjavaju njenim udovištvom (trimetilamin!) koje ja ne mogu izmeniti. Irmine patnje su bile izazvane nesmotrenom injekcijom jedne za tu svrhu nepogodne materije, koju joj je dao Oto, a kakvu ja ne bih dao. Irmimi bolovi potiču od nečistog šprica, kao i zapaljenje vena moje stare dame, dok ja prilikom davanja injekcija nikada ne izazovem neku nezgodu. Doduše, primećujem da se ova objašnjenja koja se slažu u tome da me oslobode odgovornosti među

---

¹⁰ Frojd, S., *Tumačenje snova*, str. 117–119.

¹¹ Frojd, S., *Tumačenje snova*, str. 122.

sobom uopšte ne slažu, da čak jedna druge isključuju. Čitava odbrana – a ovaj san nije ništa drugo – živo podseća na odbranu čoveka koga je sused optužio da mu je vratio kotao u oštećenom stanju. Prvo, on ga je vratio neoštećenog, a drugo, kotao je bio već probušen kada ga je uzeo na zajam, i treće, on kotao od suseda nikada nije pozajmljivao. Ali, utoliko bolje: ako se kao verodostojan prihvati samo jedan od ova tri načina odbrane, čoveka moraju osloboditi“.¹²

Ukoliko se obuhvate sve teme, nastavlja Frojd, kada mu je Oto doneo vesti o Irminoj bolesti, osećao se kao da mu je neko rekao: „Ti svoje lekarske dužnosti nikada ne shvataš dovoljno ozbiljno, nisi savestan, ne održavaš ono što obećaš.“ Pored ove šire teme, za san je dominantna želja *da nije kriv za Irminu bolest*.¹³

***

Na kraju poglavlja, Frojd kaže da bi još dugo mogao da se zadrži na tumačenju ovog sna. Mnogo toga ostalo je nerazjašnjeno. Mogao bi, takođe, da prati svoje dalje asocijacije, ali bi se time suviše izložio. Ukoliko ga neko zbog toga prekori, neka pokuša da bude iskreniji od njega. Njemu je saznanje koju je doneo ovaj san dovoljno. *Posle završenog posla na tumačenju, san se može prepoznati kao ispunjenje želje*.¹⁴

Erikson i Lakan će, svako na sebi svojstven način, bez pretenzija da bolje razumeju (interpretiraju) san o Irmi od samog Frojda, nastaviti hermeneutički rad na tekstu sna. I Erikson i Lakan zapažaju sledeće: kako to da se Frojd, tumačeći san o Irmi, zadovoljio prepoznavanjem želje koja bi mogla biti situirana u sistem predsvesnog, ako ne, i u sistem svesnog? Setimo se, Frojd je prethodno veće proveo pokušavajući da napiše opravdanje u vezi neuspeha Irminog lečenja; drugo, sama fenomenologija sna nas vodi ka tome da pravimo razliku između njegova dva dela: u prvom se Frojdu otkriva zastrašujuća slika Irminih usta, nešto

---

¹² Frojd, S., *Tumačenje snova*, str. 125.

¹³ Frojd, S., *Tumačenje snova*, str. 125–126.

¹⁴ Frojd, S., *Tumačenje snova*, str. 126.

što je poput Meduzine glava, nešto što se, veli Lakan, ne da imenovati, nešto što predstavlja primitivni objekat *par excellence*. Očekivalo bi se da ta slika probudi snevača. Ali, Frojd nastavlja da spava i nastavlja da sanja. Taj fenomen (u tome se slažu i Lakan i Erikson) zahteva tumačenje.

***

Dalji napor u tumačenju Frojdovog sna, kako ga vidi Erikson, trebalo bi da ide u dva pravca: prvo, neophodno je uspostaviti izvesne latentne veze koje bi iznele na videlo infantilnu seksualnu želju; drugo, neophodno je fokusirati se na neke značajne oblasti koje su samo implicitno date u *Tumačenju snova*: odnos latentnih misli sna prema manifestnom snu iz perspektive savremenog proučavanja drugih oblika imaginativnog predstavljanja (kao što je dečja igra). A onda, važno je usredsrediti se na odnos „unutrašnje populacije“ sna prema snevačevoj kulturnoj i socijalnoj sredini.¹⁵

U analitičkoj praksi, upozorava Erikson, manifestni san se tretira kao beskorisna školjka, omotač koji bi trebalo zameniti latentnim snom. Iz tog razloga, pored pitanja *reprezentabilnosti*, neophodno je uvesti pitanje *stila reprezentacije* manifestnog sna. *Stil reprezentacije* je potencijalno relevantan u određivanju individualnom egu specifične spacio-temporalnosti, njegove odbrane, njegovih kompromisa i dostignuća.

Eriksonov nacrt za analizu sna sadrži inventar manifestnih konfiguracija koji bi trebalo da nam pomogne da prepoznamo izostavljanja i prenaplašavanja. Što se tiče prostora i vremena, neke snove karakteriše izraženost *spacijalne* ekstenzije i kretanja (ili izostanka kretanja) u prostoru; druge, doživljaj da je *vreme* zaustavljeno. Neki snovi obiluju somatskim *senzacijama*, drugi bogatstvom *interpersonalnih* odnosa... Samo pridavanje pažnje svakoj od tih varijabli

---

¹⁵ Erikson, E. H., „The Dream specimen of Psychoanalysis“, *Selected Papers from 1930 to 1980*. Ed. Schilen S, W. W. Norton & Company, London, 1995.

---

i njihovim konfiguracijama može da izoštri analitičarevo čulo za varijetete manifestnog sna.

Eriksonov nacrt analize sna¹⁶:

1. Manifestne konfiguracije

VERBALNE

Opšti Inigvistički kvalitet

Izgovorene reči i igre rečima

SENZORNE

Opšti senzorni kvalitet i intenzitet

Specifični senzorni fokus

SPACIJALNE

Opšti kvalitet ekstenzije

Dominantni vektori

TEMPORALNE

Opšti kvalitet sukcesivnosti

Vremenska perspektiva

SOMATSKE

Opšti kvalitet telesnog osećanja

Telesne zone

Organi

INTERPERSONALNE

Opšte socijalno grupisanje

Promene socijalnih vektora

„objektni odnosi“

Identifikacije

---

¹⁶ Erikson, E. H., „The Dream specimen of Psychoanalysis“, str. 251–252.

AFEKTIVNE

Kvalitet afektivne atmosfere

Inventar i opseg afekta

Mesta promene afekta

SAŽETAK

Korelacija konfiguracionih trendova

2. *Veze između manifestnog i latentnog materijala sna*

ASOCIJACIJE

SIMBOLI

3. *Analiza latentnog materijala sna*

STIMULUSI KOJI AKUTNO NARUŠAVAJU SAN

DNEVNE REZIDUE

AKUTNI ŽIVOTNI KONFLIKTI

DOMINANTNI TRANSFERNI KONFLIKT

REPETITIVNI KONFLIKTI

BAZIČNI KONFLIKTI IZ DETINJSTVA

ZAJEDNIČKI IMENITELJI (želje, nagoni, potrebe, odbrane, poricanje i iskrivljavanja)

4. *Rekonstrukcija*

ŽIVOTNI CIKLUS

Sadašnja faza

Korespondirajuća infantilna faza

Defekti, nezgode, nevolje

Psihoseksualna fiksacija

Zastoj u psihoseksualnom razvoju

SOCIJALNI PROCES: KOLEKTIVNI IDENTITET

Idealni prototipovi

Prototipovi zla

Šanse i prepreke

EGO IDENTITET I ŽIVOTNI PLAN

Mehanizmi odbrane

Integrativni mehanizmi

***

Za čitaoce engleskog prevoda *Tumačenje snova*, upozorava Erikson, *verbalne konfiguracije* Frojdivog sna o Irmi neće biti od naročitog značaja. Prilikom prevođenja sa nemačkog jezika (na kome je san zabeležen), izgubljene su neke dvosmislenosti, potencijalno relevantne za tumačenje sna. Tu je, pre svega, zamenica *du* (ti) sa kojom se Irma i Frojd obraćaju jedan drugom. Taj način obraćanja, koji se ne može prevesti na engleski jezik, može biti od naročitog značaja za razumevanje Frojdivog kontratransfera.¹⁷ U to vreme se sa *du* (ti) obraćalo samo bliskim prijateljima i rođacima. Nije nam poznat način na koji su se Frojd i Irma obraćali jedno drugom u stvarnom životu. U svakom slučaju, način obraćanja u snu krije u sebi, smatra Erikson, mogući *kontratransferni pritisak* pod kojim se nalazio Frojd: bliskost sa pacijentkinjom ga je dodatno obavezivala i intenzivirala njegovu krivicu zbog zanemarivanja i neuspeha u lečenju.

Postoje još neke nepreciznosti u prevodu. Fraza *I think, surely she doesn't need them* može se protumačiti u smislu Frojdivog preispitivanja neophodnosti Irminih veštačkih zuba. Ta fraza, nastavlja Erikson, koja na nemačkom glasi *sie hat es doch nicht nötig*, bukvalno znači *to joj ne treba* i odnosi se na Irmino opiranje. U kolokvijalnom govoru Beča tog vremena, opširniji oblik te fraze bi glasio: *das hat sie doch gar nicht nötig, sich so zu zieren*. Približan prevod na engleski jezik bi bio: *Who is she to put on such airs? (Ko je ona da tako diže nos?)*. Taj izraz, koji uključuje vrednosni sud o ženi koja pretenduje na viši estetski, socijalni i moralni status nego što joj pripada, povezan je sa sledećim: *Ich hab das doch gar nicht nötig mir das gefallen zu lassen*; Prevod tog izraza na engleski jezik bi glasio: *I do not need to take this from you (ne*

---

¹⁷ Treba imati na umu da u engleskom jeziku ne postoji razlika između zamenica drugog lica jednine i množine.

moram to da trpim od tebe). Taj izraz se odnosi na protivljenje žene izvesnim očekivanjima od strane muškarca. Može se smatrati analognim opiranje od strane terapeuta ponuđenom tumačenju (u ovom slučaju sna) i opiranja koje neka žena pruža muškarcu koji pokušava da je zavede.

Dalje, dr M. se u snu pojavljuje kao *bartlos*, što je na engleski jezik prevedeno kao *clean-shaven* (glatko obrijan). Nemačka reč *bartlos* znači *ćosav*. Dok bi prevod *clean-shaven* bila *insignia* profesionalnog digniteta dr M., reč *ćosav* bi mogla biti povezana sa osvetničkim, obezvređujućim, kastrativnim impulsima od strane snevača.

Erikson nam skreće pažnju i na reč *precisely*. Tekst tog dela sna na engleskom jeziku glasi: *We know, too, precisely (unmittelbar) how the infection originated*. Engleska reč *precisely* pre bi odgovarala nemačkoj *genau*, nego gotovo neprevodivoj reči *unmittelbar*. Reč *unmittelbar* se odnosi na stepen neposrednog ili apsolutnog uverenja, a ne na preciznost znanja. Sam Frojd ističe u svojim asocijacijama, daje stepen uverenosti u etiologiju Irmine bolesti u upadljivoj suprotnosti sa besmislenom dijagnozom i prognozom, koju je sa ponosnom izrekao dr M. Osim reči *precisely* ostale pogrešno prevedene reči mogu aludirati na seksualne sadržaje latentnog sna.

Reči *Propilen...Propionska kiselina...* veli Erikson, su veoma sugestivne. Reč *propyl* na grčkom je arhitektonski kao i anatomski termin, simbolički ulaz u vaginu, dok *propionic* ukazuje na *priapic* – falusni. Ta igra reči dovodi muške i ženske simbole u lingvističku bliskost i aludira na seksualnost.

Nemačka reč *spritz* prevedena je na engleski jezik kao *syringe*. To, kaže Erikson, Ota (koji je Irmi dao injekciju) čini dostojanstvenijim nego kada bi bila upotrebljena nemačka reč *Spritze*. Ona ima i kolokvijalno značenje – *prskač*. Korišćenje prljavog šprica (prema urinarno-falusnoj simbolici) bi moglo da znači da je *Oto prljavi prskač*, a ne samo nemaran lekar. Prepoznavanje ove dvosmislenosti uvodi u igru infantilno (seksualno) značenje sna.

Analiza verbalnog trenda upućuje na to da se značenje Frojdovog sna ne može svesti na pokušaj da se opravda za svoj lekarski nemar i pogrešno „rešenje“ koje je ponudio Irmi. On ukazuje na to da

pored profesionalne, san ima i svoju seksualnu temu.¹⁸ Uskoro, videćemo ono što povezuje medicinsku, intelektualnu i seksualnu temu u snu jeste *konceptija*. Erikson kaže: „San, kako saznajemo, reprezentuje *rođendanski prijem* u velikoj dvorani. ‘Mi primamo’, na nemačkom *empfangen*, jeste reč koja može da referira na koncepciju (*Empfängnis*) i recepciju (*Empfang*). Snevačeve brige u vezi uvećanja njegove porodice u to kritično vreme njegovog profesionalnog života se jasno mogu videti iz njegovog pisma Flisu. U isto vreme, tipične veze između biološkog *začeca* i intelektualnog stvaranja *konceptata* može se videti iz ponovljenog ukazivanja na *klijanje* ideja.“¹⁹

***

U svojoj analizi, Erikson će na sebi svojstven način povezati spacijalnost, verbalne i interpersonalne konfiguracije Frojdrovog sna. Interakcija sa osobama u snu, zapaža Erikson, utiče na njegovo raspoloženje kao i na doživljaj prostora i vremena. Na početku, Frojd je deo *dijade* koju sačinjavaju on i njegova žena (*Mi primamo*). Sa pojavom Irme, ta dijada *nestaje*. Vizuelno polje se *sužava*. Fokus se pomera na Irmu. U tom trenutku, *nestaje* Frojdovo slavljeničko raspoloženje. On postaje zabrinut zbog mogućeg previda. Aktivno pristupa pregledu. Posle kraćeg opiranja, Irma otvara usta. Ugledavši promene na sluzokoži, Frojd poziva dr M. Time se uspostavlja nova *dijada* koja se uskoro pretvara u grupu – tu su i mlađe kolege, dr Oto i dr Leopold. U tom trenutku, dešava se nešto što biva izgubljeno u dvosmislenostima manifestnog sna, kako u nemačkom originalu, tako i u prevodu na engleski jezik. To se odnosi na onaj deo sna u kome snevač kaže da oseća jedan deo Irmine infiltrirane kože na levom ramenu. (U prevodu na srpski jezik, taj deo teksta sna glasi: *Ona s donje strane ima*

---

¹⁸ Erikson će u daljem tekstu pokušati da poveže Frojdrov san o Irmi (naročito osećanje nekompetencije) sa njegovim sećanjima iz detinjstva zabeleženim u *Tumačenju snova* i pismima Flisu, a koja mogu ukazivati na seksualne teme: rivalstvo sa ocem i doživljaj seksualne inferiornosti. Više o tome Up. Erikson, E. H., „The Dream specimen of Psychoanalysis“, str. 264-269.

¹⁹ Erikson, E. H., „The Dream specimen of Psychoanalysis“, str. 255.

neki potmuo ton, pokazuje takođe na jedan infiltriran deo kože na levom ramenu (što ja, kao on, uprkos haljini osećam)). U igri je poistovećenje (fuzija) sa Irmom, koje je, smatra Erikson, od najveće važnosti za tumačenje sna. Snevač je tu istovremeno i *doktor* i *pacijent*. Uopšte, Frojdova uloga u snu prolazi kroz niz transformacija: u početku usamljen, ali autonoman u svojoj ulozi lekara, Frojd (poistovećenjem sa femininom figurom) postaje pacijent koji biva podvrgnut pregledu, da bi, žrtvujući svoju maskulinitet i autonomiju, postao sledbenik hijerarhijski organizovane zajednice *uverene da zna*.

Fenomen se može razumeti na osnovu *analogije između kulturnih obrazaca i religijskih rituala konfirmacije i konverzije i interpersonalnih konfiguracija* u snu. Tu analogiju moguće je izvesti na osnovu sledećih elemenata sna: „Kada izolovan i ‘kriv’ snevač poziva dr M., on očigledno priziva u pomoć viši autoritet. Njegovom pozivu se ne odaziva samo dr M., već i dr Leopold i dr Oto, koji sada, zajedno sa snevačem, obrazuju grupu sa *zajedničkim uverenjem (mi znamo)*. Pošto se to dogodi, i pošto se pregled nastavi, snevač počinje da se oseća kao da je on i onaj koji pati i onaj koji vrši pregled, to jest da se on, doktor i muškarac, stapa sa predstavom *pacijenta* i *žene*. To, naravno, predstavlja predaju analognu duhovnoj (spiritualnoj) konverziji i istovremenom žrtvovanju muške uloge. Implicitno, sada njegova usta bivaju podvrgnuta inspekciji. Ali za to postoji *nagrada*. Dr M., (simbolički kastriran kao sveštenik) recituje sa velikom sigurnošću nešto što *nema smisla* (latinski? hebrejski?) ali nešto što poseduje *magijsko dejstvo* po tome što pobuđuje snevačevo *neposredno uverenje* da je kauzalnost u ovom slučaju uspostavljena (magijska, božja volja).“²⁰

Interpretacija sna o Irmi kao rituala *konverzije* ili *konfirmacije* ne protivreći Frojdovoj interpretaciji sna kao ispunjenja želje. Bez Frojdove želje da se opravda za Irminu bolest, ne bi došlo do pojave sna. Bez umirujućeg dejstva superega, san ne bi imao tu formu. Bez odgovarajućih kompromisa od strane ega, san ne bi ispunio svoju

---

²⁰ Erikson, E. H., „The Dream specimen of Psychoanalysis“, str. 260.

funkciju – snevač sa manje fleksibilnim mehanizmima odbrane bi se, nakon viđenja zastrašujućeg prizora Irminih usta, probudio.²¹

U vreme kada je sanjao san o Irmi, Frojd je bio srednjih godina; njegove ideje, koje su u to vreme sazrevale, prethodne večeri su od strane autoriteta bile dovedene u pitanje. Frojd počinje da sumnja u sebe i da preispituje svoju odgovornost kao lekara. Na rođendanskoj proslavi, iako usamljen, energično vrši pregled. Otkriva mu se zastrašujuća slika Irminih usta koja poput Meduzine glave bulji u njega. Očekivalo bi se da taj prizor probudi snevača. To se ne dešava, jer Frojdovo Ja pravi kompromis: ono *napušta* svoje pozicije da bi ih *zadržalo*. Vidimo da se Frojd odriče svoje autonomije i maskulinosti kako bi pripao grupi *znalaca* u čiju kompetenciju ima poverenja. Sumnja u sebe ga vodi do ranijeg stadijuma u razvoju ega – stadijuma *bazične sigurnosti*. U pitanju je – *regresija u službi Ja*.²²

***

Lakanov tekst o Frojdovom snu o Irminoj injekciji, objavljen u štampanom izdanju njegovog seminara *Ego u Frojdovoj teoriji i tehnici psihoanalize*, pored osvrta na nedorečenosti koncepta topografske regresije, sadrži kritiku Eriksonove reinterpetacije Frojdovog sna. Kritika je usmerena, pre svega, na Eriksonov kulturalizam, njegovu težnju da smisao Frojdovog sna interpretira u kontekstu kulture u koju je on kao subjekat uronjen. To se odnosi na Eriksonovu *epigenetičku koncepciju razvoja identiteta subjekta*, gde on, Erikson, *postulira kriterijume neophodne za procenu uspešnosti ega u prevazilaženju uzrasno tipičnih kriza*. Otud, reč *kriza* se ovde nameće kao bitna. Upravo zato, ovde (u kontekstu Eriksonovog tumačenja) valja imati u vidu činjenicu da se sam san o Irmi, upravo, javlja tokom Frojdove kreativne (između ostalog vezane i za njegove tadašnje *srednje godine*) krize.

Erikson pokušava, govori nam Lakan, da sagleda san o Irminoj injekciji kao stadijum u razvoju Frojdovog ega. Frojdov ego, svakako,

---

²¹ Ibid., str. 261.

²² Erikson, E. H., „The Dream specimen of Psychoanalysis“, str. 261

posедуje veliki kreativni potencijal, i naravno, opravdano je govoriti o psihologiji kreatora. Ali ukoliko prihvatimo Eriksonovu teoriju razvoja ega, napustićemo suštinu Frojdrovog otkrića: decentriranje subjekta u odnosu na *ego*. To bi bio bespogovorno važeći stav.²³

Ne može se, kaže Lakan, govoriti o stadijumima u razvoju Ja. Frojd nam u svojim spisima pokazuje na bezbroj načina da je *Ja suma identifikacija subjekta*. Imajući to u vidu, ne možemo govoriti o regresiji u službi Ja.

Kada Frojd u drugom delu sna ugleda sliku Irminih usta, otkriva mu se nešto što se u pravom *smislu te reči ne može imenovati, nešto bezoblično, što tu sliku čini primitivnim objektom par excellence*, „ambis femininog organa iz koga potiče sav život, ambis usta koja sve gutaju, ništa manje od slike smrti zbog povezanosti sa bolešću Frojdove ćerke koja je mogla biti fatalna, tu je i smrt pacijentkinje koju je izgubio kada je i njegova ćerka bila bolesna, što je smatrao misterioznom božanskom osvetom za njegov profesionalni nemar – *Matilda za Matildu*, pisao je... Otud priviđenje koje budi anksioznost i koje sadrži sve ono što je najmanje penetrabilno u realnom, realnom kome nedostaje bilo koja moguća oposredovanost, ultimativnog realnog, objekta koji to više nije, ali sa kojim suočavanje dovodi do toga da nas reči iznevere, i sve kategorije postanu nedostatne, objekat strepnje *par excellence*.“²⁴

U prvom delu sna, Frojd se ponaša kao u realnom životu – on prebacuje Irmi i istražuje. Nakon što je bio suočen sa prizorom Irminih usta, odnosi subjekta bivaju promenjeni, Frojda više nema. Nema više nikoga, veli Lakan, ko bi mogao da kaže *Ja*. Ne može se, dakle, *govoriti o regresiji u službi Ja, već o spektralnoj dekompoziciji funkcije Ja, dominantno imaginarnoj dekompoziciji*.

Nakon viđenja Irminih usta, pojavljuje se grupa. Tu su dr M., dr Oto i dr Leopold. To se, kaže Lakan, dešava onda kada subjekat biva

---

²³ Lacan J., *The seminar of Jacques Lacan, ed. Jacques Alain Miller, Book II. The ego in Freud's Theory and the Technique of Psychoanalysis 1954-1955*. Cambridge University Press, Cambridge, 1988, str. 148.

²⁴ Lacan J., *The ego in Freud's Theory and the Technique of Psychoanalysis*, str. 154.

zamenjen policefaličnim subjektom. Subjekt samosvesti je predstavljen grupom, to jest *imaginarnim pluralitetom subjekta*, različitim *identifikacijama Ja*. Policefalični subjekat je *acefalični* subjekat, jer imati *mnoštvo glava znači nemati jednu*. A ipak, to je subjekat koji govori. Spektralna dekompozicija funkcije Ja uvodi u igru *polifoniju glasova* koji, izgovarajući besmislice, ekskulpiraju Frojda.

Kada to multiplo Ja progovori, ono što Frojda interesuje je govor o njegovoj krivici. Objekat je, kaže Lakan, uništen i sa njim uništena je i njegova krivica. „Kao i u priči o čajniku – zločin nije počinjen jer je žrtva – o čemu san govori na stotinu načina – već mrtva, to jest pati od organske bolesti koju Frojd ne može da leči, *drugo*, ubica, Frojd nije imao nameru da je povredi, i *treće* zločin je izlečiv s obzirom da je oboljenje, dizenterija – postoji igra reči između *dizenterija* i *difterija* – ono što će pacijentkinji doneti olakšanje“²⁵. Tako, spektralna dekompozicija funkcije Ja omogućava Frojdu da nastavi da spava i nastavi da sanja.

***

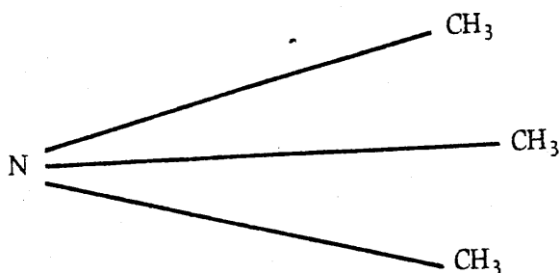
U drugom delu sna, Frojd, subjekat samosvesti, biva dekomponovan i predstavljen pomenutim triom. Frojdove asocijacije ukazuju i na druge *trijade*. Otkriva se da se iza Irme nalaze *njegova žena, Irmina bliska prijateljica i zavodljiva mlada žena koja bi bila mnogo bolji pacijent od Irme*. Tu su i tri *očinske figure* dr M., Frojdov stariji brat Emanuel i čovek koji je ubrzao svoju smrt neopreznom upotrebom kokaina. Setimo se i Frojdovog teksta – *Motiv tri kovčežića*²⁶. Tema koja izbija na površinu je – smrt. Priča o difteriji je povezana sa bolešću njegove ćerke. Setimo se, Frojd je smatrao da je to kazna za njegov nemar u lečenju pacijentkinje kojoj je prepisao preveliku dozu sulfanola.

---

²⁵ Lacan, J., *The ego in Freud's Theory and the Technique of Psychoanalysis*, str. 168.

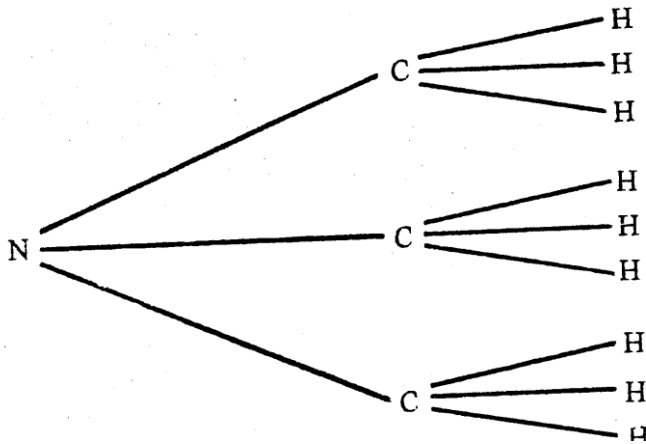
²⁶ Lacan, J., *The ego in Freud's Theory and the Technique of Psychoanalysis*, str. 158.

U drugom delu sna, „tri klovna“ prebacuju osećanje odgovornosti u vezi pitanja kojim se u to vreme bavio Frojd – „*Kakvo je značenje neuroza? Kakav je smisao lečenja?*“. Frojd koji sanja je istovremeno i Frojd koji traži smisao sna. Ono što se javlja kao vrhunac u drugom delu sna je najpre *neposredno (unmittelbar)* saznanje: Oto je krivac. Potom se javlja propil... propilen... koji budi sećanja na posetu dr Ota i njegov poklon, liker koji ima miris jeftinog pića. Na kraju, tu je formula trimetalamina (Slike 1. i 2.):

Slika 1. formula trimetalamina

Trijadna struktura trimetalamina, nastavlja Lakan, sve objašnjava: san koji kulminira prvi put sa užasavajućom slikom Irminih usta, drugi put kulminira sa formulom trimetalamina. Ta formula ima *Mene, Mene, Tekel, Upharishn* aspekt. Poput proroštva, ni ova formula ne daje jasan odgovor. Po svojoj prirodi enigmatična, hermetična, sadrži u sebi rešenje enigme (smisla) sna. Modelovana je u skladu sa islamskom formulom – *Nema drugog boga osim boga*. Ne postoji *drugo reči* što bi bilo rešenje tajne sna osim, upravo, reči. Ta simbolička struktura reči se, veli Lakan, pojavljuje kao naglašeno simbolizovana, prikazana *svetim znacima*.

Slika 2. formula trimetalamina

Ono o čemu Lakan govori jeste da hemijska formula izražava jasnu simboličku strukturu nesvesnog i da ona prikriva odgovor na pitanje koje je Frojd sebi postavljao mesecima – da li snovi, kao i neuroza imaju značenje – to jest simboličku strukturu. Odgovor ne dolazi iz Frojdovog Ja, već iz njegovog nesvesnog: „Te trijade koje srećemo, uvek i iznova, to je mesto na kome se u snu nalazi nesvesno – koje je van svih subjekata. Struktura sna nam jasno pokazuje da nesvesno nije Ja snevača, da to nije Frojd prurušen u Frojda koji vodi razgovor sa Irmom. To je Frojd koji je prošao kroz trenutak velike anksioznosti u kome se njegovo Ja identifikovalo sa prazninom (rupom) u najmanje konstituisanom obliku. Bukvalno, on pribegava, on se poziva, kao što je napisao, na one koji znaju. On je klonuo, on je nestao pred njima. I na kraju, čuje se drugi glas. Možemo se igrati sa alfa i omegom svih stvari. Ali čak i kada bi N zamenili sa AZ, dobili bismo istu besmislicu – možemo dati ime *Nemo* tom subjektu izvan subjekta koji određuje čitavu strukturu sna“.²⁷

²⁷ Dve poslednje rečenice oslanjaju se na simbol nitroгена u francuskoj hemijskoj nomenklaturi pri čemu je AZ oznaka za azot (na starogrčkom *a* – bez i *zoe* – život); otud referenca na alfa i omega. *Nemo* na starogrčkom znači *niko*

Frojdov san, dakle, uči nas da se funkcija sna nalazi sa one strane (izvan) ega, da ona potiče iz nesvesnog. U snu o Irmi, kada Frojd kao subjekat nestaje, kada biva dekomponovan, kada postaje subjekat sa više glava, a time i acefaličan, javlja se glas koji nikom ne pripada i koji dovodi do pojave formule trimetalamina. *A to je reč koja ne znači ništa osim da je reč.*

Frojd sanja za zajednicu psihologa i antropologa, jer reč koju vidi na kraju sna predstavlja rešenje misterije sna. On *Nema*, tj. *alfu* i *omegu acefaličnog subjekta*, ne nalazi samo za sebe. Naprotiv, posredstvom njegovog sna, on je taj koji nam govori, to jest iz njega nam Ono (nesvesno) govori: „*Ja sam taj koji želi da mi se oprost i jer sam se usudio da lečim one pacijente koje do sada niko nije želeo da razume i čije je lečenje bilo zabranjeno. Ja sam on koji ne želi da bude kriv za to, jer prekoračiti nametnuta ograničenja ljudske aktivnosti znači biti kriv. Ne želim da budem taj (Je veux n'être pas cela). Umesto mene, tu su svi drugi. Ja sam samo predstavnik tog velikog, maglovitog pokreta, potrage za istinom pred kojom sam bivam izbrisan. Više nisam ništa. Moja ambicija je bila veća od mene. Nema sumnje, špric nije bio čist. I upravo zbog toga što sam isuviše želeo da sudelujem u toj akciji, što sam želeo da ja budem kreator, ja nisam kreator. Kreator je neko veći od mene. To je moje nesvesno, glas koji iz mene govori, glas koji je izvan mene.*“²⁸ To bi za Lakana bilo značenje sna.

***

Lakanova i Eriksonova interpretacija Frojdovog sna su podjednako plodne. Interesuju ih, videli smo, isto pitanje: iz kog razloga se Frojd, nakon viđenja slike Irminih usta, nije probudio? Odgovor koji sledi biće određen njima prihvatljivim, međusobno suprotstavljenim

---

(Prim. prev. na engleski jezik). Lacan, J., *The ego in Freud's Theory and the Technique of Psychoanalysis*, str. 159.

²⁸ Lacan, J., *The ego in Freud's Theory and the Technique of Psychoanalysis*, str. 170-171.

teorijama razvoja Ja.²⁹ Erikson će, u skladu sa Ja-psihološkom teorijom naglašavati kulturološki kontekst i Frojdove kapacitete Ja za adaptaciju u odnosu na zahteve date socijalne sredine. Lakan će intepretirati Frojdov san u skladu se reinterpretacijom njegove teorije – *nesvesno je strukturisano kao jezik*.

I Erikson i Lakan se slažu da je san o Irmi povezan sa problemom koji je u to vreme mučio Frojda – značenje sna. Iz tog razloga, Lakan ga naziva *snom nad snovima*, Erikson, *uzoritim snom psihoanalize*, snom koji je sanjan da bi bio analiziran, a analiziran kako bi imao naročitu sudbinu. Nema sumnje, kaže Erikson, da su Frojdovi snovi u to vreme bili sanjani kako bi doveli do relevantnih otkrića vezanih za teoriju sna.

Sukob interpretacija ne mora nužno biti takav da vodi isključenju jedne od sukobljenih pozicija. Oba tumačenja, tragajući za smislom sna, na sebi svojstven način *otkrivaju, iznose na videlo* ono što je u samom tekstu *skriveno*. *Zakrivenost* sna o Irmi nije promakla ni samom Frojdu – smatrao je da bi još dugo mogao da se zadrži na tumačenju sna.

LITERATURA

- Erikson, E. H., „The Dream specimen of Psychoanalysis“, *Selected Papers from 1930 to 1980*. Ed. Schilen S, W.W. Norton & Company, London, 1995.
- Freud S., „On the history of the psychoanalytic movement“ u SE, vol. XIV, Hogarth Press, London, 1914.
- Frojd, S., *Tumačenje snova*, Matica srpska, Novi Sad, 1970.
- Frojd, S., *Autobiografija*, Matica srpska, Novi Sad, 1970.
- Jevremović P., *Lakan i psihoanaliza*, Plato, Beograd, 2000.
- Lacan J., *The seminar of Jacque Lacan, ed. Jacques Alain Miller, Book II. The ego in Freud s Theory and the Technique of Psychoanalysis 1954-1955*. Cambridge University Press, Cambridge, 1988.

---

²⁹ Po tom pitanju, poznat je spor između Lakana i ego-psihologa. Više o tome up. Lacan, J., *The ego in Freud s Theory and the Technique of Psychoanalysis*, kao i Jevremović P., *Lakan i psihoanaliza*, Plato, Beograd, 2000.

GORDANA VULEVIĆ

University of Belgrade, Faculty of Philosophy

MAJA MILIĆ

Belgrade

FREUD'S DREAM OF IRMA'S INJECTION

Erikson's and Lacan's Interpretation

Abstract: Freud's Dream of Irma, his patient whose psychotherapeutic treatment ended in only partial success, is exposed at the very beginning of „The Interpretation of Dreams“ as a confirmation of his theory of dreams as fulfillment of repressed desire. At the end of the dream analysis, Freud offers us the following interpretation: "The dream fulfilled my wish. I'm not to blame for Irma's illness. It's Otto's fault for giving her an injection of propylene..." Erikson and Lacan will, without pretending to better understand (interpret) the dream of Irma than Freud himself, continue hermeneutic work on the text of the dream. Both Erikson and Lacan observe the following: how is it that Freud, interpreting the dream of Irma, contented himself with recognizing a desire that could be situated in the system of the preconscious, if not in the system of the conscious? Secondly, the very phenomenology of sleep leads us to distinguish between its two parts: in the first part Freud reveals a frightening image of Irma's mouth, something like Medusa's head, something that, Lacan says, cannot be named, something that represents a primitive object *par excellence*. Such an image would be expected to awaken the dreamer. But Freud continues to sleep and continues to dream. This phenomenon (Lacan and Erikson both agree) requires interpretation. Erikson believes that Freud did not wake up due to regression in the service of the ego; Lacan says that that we are not dealing with the antecedent state of the ego, but with the spectral decomposition of the function of the ego.

Keywords: The dream of Irma's injection, Freud, Erikson, regression in the service of the ego, Lacan, spectral decomposition of the function of the ego

Primljeno: 19.5.2021.

Prihvaćeno: 14.7.2021